

CSERTI CSAPÓ TIBOR PH.D., DR. HABIL

cserti.csapo.tibor@te.hu
egyetemi docens (PTE BTK)

A humán erőforrások jelene és jövője

— *Human resources now and in the future* —

DOI 10.14232/belv.2016.4.12

<https://doi.org/10.14232/belv.2016.4.12>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Cserti Csapó Tibor (2016): A humán erőforrások jelene és jövője. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 4. sz. 143–146. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

POLÓNYI ISTVÁN: *Emberi erőforrásaink 21. százada*. Budapest, 2016, Gondolat.

Egy ország jelene, gazdasági potenciálja, jóléte, s ezek jövőbeni alakulása elsősorban lakosságától, annak lélekszámától, korszerkesztésétől, az aktív korú munkaerő képzettségétől és a gazdasági szerkezethez illeszkedésétől, egészségi állapotától függ. Nevezhetjük ezeket a tényezőket humán erőforrásnak. A jövő pedig a jelen folyamataiba és tendenciáiba van kódolva.

Hogy alakul hazánk humán potenciálja

napjainkban és milyen folyamatok vezethetők le a jelen statisztikai adataiból? Ezekre a kérdésekre keresi a választ Polónyi István Emberi erőforrásaink 21. százada című könyvében.

A szerzőt, a Debreceni Egyetem BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet professzorát az oktatáspolitikai, a neveléstudományok, a társadalomtudományok iránt érdeklődő olvasóközönségnek bizonyára nem kell bemutatni. Azok, akik viszont eddig nem köteleződtek el e témák felé, Polónyi könyvének elolvasása után biztosan közelebb kerülnek ezekhez a tudományokhoz.

Hazánk emberi erőforrásairól gondolkodva hajlamosak vagyunk elégedetten hátradőlve megfogalmazni, jól állunk e téren a nemzetközi mezőnyben; elég csak Nobel-díjas tudósaink tekintélyes sorára gondolni. A szerző e gondolattal felütve indítja az eszmevuttatást, rögtön érzékeltetve azonban, hogy ez az irány téves elégedettségbe ringathat bennünket. Hogy miért, azt megtudjuk, ha végigolvassuk a kötet egyes témaköröket jól feltáró és bemutató, s a jelen helyzetre épülő különböző lehetséges szcenáriókat felvonultató fejezeteit.

„*A hazai emberi erőforrás helyzetének áttekintése nem ad... igazán pozitív képet, azonban nem is ígér... katasztrófát.*” – Összegzi főbb következtetéseit a szerző. „*Mert az végül is nem katasztrófa – csak a hazai politikai osztály teljesítményének szomorú eredménye –, hogy Magyarország a bemutatott elemzéseink alapján a kelet-európai poszt szocialista országok közötti valamikori vezető helyét nem egyszerűen elveszíti, hanem lényegében az Európai Unió leggyengébben teljesítő országainak egyikévé kezd válni.*”

A felütésben megfogalmazott óvatos aggodalomra okot adó képet a könyv úgy festi árnyalttá, hogy az olvasót három nagyobb szerkezeti egységen vezeti végig. Az első rész az emberi erőforrások fogalmát, s fejlesztéséhez kapcsolódó közgazdasági elméleteket foglalja össze, illetve bemutatja azokat a fontosabb mérő rendszereket, nemzetközi sztenderde-

ket, amelyek a fejlettség-fejletlenség értelmezéséhez nélkülözhetetlenek lesznek. Sajnos a csatolt adatsorokat tanulmányozva mind egyik mutató tekintetében Magyarországnak az OECD és az EU tagországok sorában is a hátsó középmezőnybe, vagy a sereghajtok közé történő lecsúszását vehetjük észre. A fejlett országok csoportjában hazánknak többek közt pl. a diplomások aránya tekintetében is jelentős lemaradása van. S ez a lemaradás várhatóan hosszútávon meg is marad, 2025-re az OECD országok legalacsonyabb harmadában lesz, éppen csak megelőzve Mexikó, vagy Törökország értékeit. Ugyanez mondható el az átlagos iskolázottságról.

A második nagy fejezet a humán erőforrás minőségének egyes elemeit veti górcső alá a demográfiai állapottól (népesség, termékenység, mortalitás, születéskor várható élettartam, előregedés) a foglalkoztatottságon, iskolázottságon át olyan, napjaink szociológiai kérdésfeltevéseiben szereplő központi témákig, mint a család és a házasság intézményei, a nők helyzete a fejlett világban, az etnikai kisebbségek problematikája (hazai vonatkozásban a cigányság kiemelt kérdésköre) és a migráció Európát erősen áttematizáló problémaköre.

Az talán keveseknek okoz meglepetést, hogy miközben a Föld népessége, ha lassuló ütemben is, de a feltartóztathatatlan túlnépesezés felé tart, Magyarország egyre inkább az ún. „demográfiai tél” állapotába süllyed. Az azonban mindenképpen elgondolkodtató, hogy az Európai Unióban hazánkon kívül (ahol 2014-ben -3,3 ezrelék volt a természetes népesség csökkenés) csak néhány ország tekintetében találkozzunk rosszabb mutatókkal. A migráció viszont ezeket a számokat tovább rontja, mert bár a hazai statisztikák a bevándorlások miatt kicsiny népességnövekedést mutatnak, az ellenoldali tükörstatisztikák adataival kiegészítve a természetes népességcsökkenés folyamatát már -4,2 és -6,4 % körüli népességfogyást regisztrálhatnánk.

A demográfiai trendek azonban nem csak a statisztikus játéka, mint arra a termékeny

ség alakulásával foglalkozó fejezet rámutat, a csökkenő gyermekszámok társadalmi következményei is kézzel foghatók: elkényeztetett egykék, hiányzó testvér kapcsolatok és a családszerkezetből hiányzó nagybácsik, nagynénik, a házasságok felbomlása miatt egyre gyakoribb csonka családok – melyek mind-mind a majdani oktatási rendszer számára jelentenek kihívást, hiszen a társadalom és a politika pont az oktatás szereplőitől várná, hogy vegye át a széthulló családokból, a hiányzó szülői mintákból eredő nevelési feladatokat.

Bár a magyar népesség születéskor várható élettartama (2010-15 közt 74,9 év) nem csak ma, de a prognózisok szerint hosszabb távon is vélhetően elmarad majd a régió többi országától, mégis az előregedés tendenciája határozza meg végig a századunkat. Ez megmutatkozik majd az ún. munkaképes korú (15-64 éves) népesség erős csökkenésében. A maihoz képest 2060-ig majdnem negyedével lesz kevesebb, a jelenlegi közel 7 millió helyett kb. 5 millió. A 65 éves és idősebb korosztály ugyanakkor több, mint 50%-kal emelkedik és 2060-ban a várhatóan 8,9 milliós hazai népességből 2,7 millió fő lesz. Ebből a 80 évnél idősebbek csoportja 1,1 milliósra várható. S hogyan hat ez a gazdaságra, a társadalomra? A szerző Hamish McReat idézi: „Egy idősebb ipari világ elkerülhetetlenül lassabban növekvő is lesz.” Csökken az egy főre jutó GDP. Viszont alacsony lesz az infláció, hiszen az idősebb szavazók megtakarításaik védelmében ilyen irányú nyomást gyakorolnak a kormányzatokra. Alacsony lesz a munkanélküliség, mert csökken a munkaképes korú népesség aránya. Alacsony szinten lesz a bűnözés az idősebbek antiszociális és konvenció ellenes viselkedés iránti toleranciájának alacsony szintje következtében, s nagyobb a hajlandóság az ilyen viselkedés ellenőrzésére, az autoritás elfogadására. Ez a liberalizmus halálát, a populizmus és az autoriter kormányzás előtérbe kerülését vetíti elő. Az olvasó döntse el, számára pozitív változások-e ezek!

Külön alfejezetek szólnak az emberi élet

kitolásának lehetőségeiről és ennek társadalmi következményeiről, a házasság és a család szerepének átalakulásáról, a jövő társadalmának sokszínűbb párkapcsolati formáiról. A magyar nők helyzetéről szóló egységből talán érdemes kiemelni, hogy miközben iskolázottság és egészségi állapotuk tekintetében nem érzékelhető számottevő különbség, a gazdasági lehetőségeket tekintve, a karrierépítés terén már jelentős lemaradás látszik, a politikai döntéshozatali pozíciókat illetően pedig óriási eltérés mutatkozik a nők hátrányára.

Szintén külön egység foglalkozik az üvegplafon és a kirekesztettség által még erősebben érintett társadalmi csoport, a roma népesség jelen helyzetével és társadalmi integrációjuk lehetséges folyamataival. Sok társadalmi elemző mellett Polónyi István is a sikeres 21. századi Magyarország egyik kulcskérdésének tarja ezt. A jelen helyzet bemutatása mellett ez a gondolatmenet sem szűkölködik a jövőre való kitekintésekben. Ilyen pl. a roma népesség lélekszámának vizsgálata, miszerint az ENSZ becsléseiben 2050-re előrevetített 8 318 000 fős hazai lakosságon belül 1 175 000 fő lesz a roma csoport nagysága (a népesség 14-15%-a), s 2100-ra ez az arány tovább növekszik 17%-ra (az ENSZ előszámítás 6,5 milliós országlakosságot tartalmaz, benne a szerző 1,1, millióra becsült roma népességgel), ami körükben is a demográfiai átmenet késői szakaszába való átlépést jelent. Felhívja arra Polónyi István a figyelmet, hogy ezek nem riasztó adatok, ha a vizsgált csoport korstruktúráját nézzük, s értelmezzük azt az emberi erőforrások szűkössége kapcsán bemutatott várható nehézségekkel. Ám sok, ha a roma csoport társadalmi integráltsága felől közelítünk, amelynek emelése alapfeltétele annak, hogy potenciális erőforrás tartalékként tekintsen a fiatalos cigány népességre akár a jövő iskolája, akár annak munkaerőpiaca. Ezen integráltság bemutatására az iskolázottságban jelentkező üvegplafon hatást veszi alapul a tanulmány, miszerint az Ün. GCI (Glass ceiling index) az európai országok között hazánkban

a középmezőnyben helyezkedik el, ha a roma populációnak az össznépeséghez viszonyított lemaradását nézzük, s valamivel jobb a kép, ha csak a fiatalabb generációk iskolai előrehaladásában mutatkozó különbségeket vizsgáljuk. Ez utóbbi mutatóban ráadásul némi javulás is is megmutatkozik. Ez azonban az esélyegyenlőségtől igen messze lesz még mindig. Ismert, hogy hasonlóan rossz adatokkal jellemezhető a foglalkoztatásba való bekapcsolódása a romáknak. Márpedig az előregedő országban a munkaképes korú népességben növekedni fog a cigány populáció részesedése. Az ő, a többségi társadalom tagjaival megegyező munkapiaci részvételük elengedhetetlen lesz, hogy egy kifele ilyen mértékben a migráció elől elzárkózó országban fedezhető legyenek majd az előregedés miatt emelkedő nyugdíj-, egészségügyi és egyéb költségek.

A következőkben, hogy a roma népesség társadalmi integrációjának mértékét bemutassa, Polónyi István megvizsgálja az elmúlt évtized egyik legjelentősebb európai projektjének a Roma Integráció Évtizedének számokban kifejezhető eredményeit a romák beilleszkedését, vagy lemaradását különböző területeken mérő 27 mutatót tartalmazó roma integrációs index (RII) segítségével. A programban részt vevő tagországok által az induláskor, illetve a dekád zárásakor szolgáltatott adatokból leginkább az válik nyilvánvalóvá az olvasó előtt is, hogy annak ellenére, hogy sok pénzt fordítottak a partnerek a társadalmi beágyazottságot erősítő, a lemaradást mérséklő projektekre az oktatás, a foglalkoztatottság, az egészségügy és a lakhatás területein, a többségi népességhez viszonyított lemaradás a legtöbb országban és a legtöbb mutató vonatkozásában alig csökkent, sok esetben inkább nőtt. Bár a partnerek 11-es mezőnyében 2005-ben Magyarország a 4. volt a romák kirekesztődése tekintetében, s 2014-re sikerült a dobogó 3. helyére előre lépni, ez hazánk esetében sem a mutatók javulásának köszönhető, hanem annak, hogy a többi országban a kizáródás még erősebben romlott.

A könyv harmadik nagy egysége pedig

az emberi erőforrások alakítása terén legmeghatározóbb faktort, az oktatást, illetve annak jelenét és jövőjét elemzi. Ahogy a szerző megjegyzi, gyorsan változó világunkban társadalmi és emberi viszonyaink radikális átalakulása közepette azért az iskola, az iskolarendszer meglehetősen stabil és változatlan konstrukció. Lehet, hogy új bútorok vannak a termekben, azokat másképp rendezik el, lehet, hogy már nem a zöldre festett tábla, hanem interaktív van a főfalon, esetenként új felszerelések, új laborok színesítik a taneszközök skáláját, új tanárok vannak más ismeretekkel és motivációkkal, kisebb létszámú diákcsoportok más és sokszínűbb társadalmi háttérrel, családi neveltetéssel..., de maga az „iskola” azért ugyanaz, mint szüleink, nagyszüleink, dédszüleink idejében. Ugyanakkor az iskolát és az oktatást minden országban szinte mitikus elvárások övezik. Tőle várják a csonka családok és a társadalmi elidegenedés nyomán hiányos nevelés feladatainak átvállalását, a társadalmi felzárkóztatás és integráció megvalósítását, a társadalmi kohézió megeremtését, a demokrácia megerősítését, de a gazdasági fejlődés, felzárkózás háttér támogatását is. Hogyan tud ez a nehezen mozduló intézményrendszer megfelelni a gyorsan változó társadalmi-gazdasági kihívásoknak? Milyen alternatívái vannak a mai iskolának? Milyen irányokba indulhat el a változás? Ezekre a kérdésekre keresi a választ a harmadik fejezet elején a szerző, majd a felsőoktatás világát, intézményrendszerét, a felsőoktatást alakító szakpolitika irányait és szándékait elemzi.

Összegző gondolatait kicsit a rendszerváltás utáni politikai elit iránt megfogalmazott bírálatként is értékelhetjük, bár ezt Polónyi nem fogalmazza meg ebbéli szándékkal, mondatai, s leginkább talán a mögöttük meghúzódó tények, tendenciák, az arra fogékony kormányzati szakember számára is jó visszacsatolásként értelmezhetők. „A 2000-es évek második évtizedének oktatáspolitikája, migrációs politikája, cigánypolitikája, nőpolitikája és tudománypolitikája mind abba az irányba mutat, hogy

nem vagyunk képesek megfelelően fejleszteni humán erőforrásainkat. Az ország lakosságának vertikális képzési szerkezete meglehetősen torz, amely a 2010-től regnáló oktatáspolitikája nyomán még tovább deformálódik. Még tovább szélesedik azon középfokú rétegek aránya, akiknek át- és továbbképzése az alapképzettség hiányosságai miatt szinte lehetetlen. Emellett mind az általános középfokú képzést szűkíteni igyekszik a kormány a kisgimnáziumok bezárásával, mind a felsőoktatás expanzióját próbálja visszafogni, visszafordítani. Ezekkel a lépésekkel éppen ellenkező irányba mozdul el az emberi erőforrások alakítása..., mint amilyen irányba az Európai Unió vagy a fejlett világ vezető országai haladnak.”

Kívánjuk, hogy ne csak a civil olvasó, de a kormányzati körök is érezzék ezt a feedbacket!

Természetesen azt is hozzá kell tennünk, hogy e statisztikák, bár informatívak, tévedést is magukban hordozhatnak, különösen óvatosan kell bánnunk a cigányságra vonatkozó adatbázisokkal és az azokra épülő következtetésekkel. Miután nem tudjuk biztosan a cigányok számát, következőképpen iskolázottságukat, és az ennek következtében változó életmódjukat sem; a statisztikák (más vonatkozásban is) fontosak, de félre is vezethetnek, ha nagyon hiszünk nekik; ugyanez vonatkozik bármely tendencia előre becslésére is. Ám figyelmeztetésnek mindenképpen jók. A kiragadott baljóslatú képek ellenére is az az érzés alakul ki az olvasóban, Polónyi István könyve nem volna alkalmas hollywoodi katasztrófa-filmek forgatókönyv alapanyagául. Nem egy a szakadék felé gyorsuló ütemben száguldó ország képe a végkifejlet, inkább egy óvatos figyelmeztetés, a számokból kiolvasott folyamatok és azok továbbgondolt következményei ezen az úton haladva egy a mainál kevésbé élhetőbb ország, mindennapi gondokkal és problémákkal küzdő társadalom irányába vezetnek. Tehát itt az ideje ténylegesen tenni valamit!

(A könyv a Gondolat Kiadó Társadalom és Oktatás sorozatának 40. köteteként jelent meg 2016-ban.)